

Постать жінки в сучасному візуальному мистецтві України

ТЕТЯНА МЕЛЬНИК

Анотація. Статтю присвячено темі висвітлення образу жінки в образотворчому мистецтві України періоду незалежності. На основі аналізу й систематизації наукових джерел та дослідження архівних музейних баз було описано специфіку жіночої образності в різних видах мистецтва (відеоарт, живопис, перформативні практики), а також стан процесів, що пов'язані з розвитком та стагнацією феміністично спрямованого мистецтва в Україні.

Ключові слова: образ жінки, фемінізм, образотворче мистецтво, незалежна Україна, відеоарт, перформанс, живопис.

Проблематика місця жінки у візуальному мистецтві та культурі загалом — дуже цікава та багатокомпонентна тема, розробка якої має довгу історію, але, розглядаючи її в аспекті сучасної України, не можливо оминати радянське минуле країни.

Після отримання незалежності набули розповсюдження процеси, спрямовані на відкидання, засудження багатьох аспектів минулого — так звана декомунізація, що актуальна й для сьогодення. Особливий інтерес викликають постаті та явища, що були альтернативними для загальної репресивної системи соцреалізму, те саме стосується й місця жінки в соціумі та розвитку культури й мистецтва.

Так, першою публічною особою, що запропонувала розглядати історію та літературу України під неемансипованим кутом зору, стала Соломія Павличко, донька поета-шістдесятника Дмитра Павличка, — вона знаходила в творчості Лесі Українки феміністичні риси.

В українському мистецтві після здобуття незалежності переважають чоловічі наративи, жін-

ка розглядається як вродливе, сексуальне тіло, муза, що надихає митця. Лише деякі художники створюють проекти, що зачіпають гендерні теми, однак, радше інтуїтивно, ніж свідомо. Так, Арсен Савадов у 1997 році презентує серії «Донбас-Шоколад», де чоловіки-шахтарі, що за класичним сприйняттям уособлюють собою представників виключно чоловічої професії, яка потребує фізичної сили, мужності та сповнена ризиків, представлені напівголеними в жіночих балетних пачках, що ілюструє новий погляд на мускулітність, однак поняття «гендер» офіційно не звучить.

З часом починають з'являтися художні твори, що тією чи іншою мірою висвітлюють гендерну проблематику та показують жінку під менш канонічним кутом.

Однією з перших та визначних виставок, присвячених саме гендерним рефлексіям, був проєкт Олесі Островської «Ніжність», представлений в «Центрі сучасного мистецтва» у 2003 році. Він мав на меті представити українській аудиторії критичний, «новий» погляд на образ та становище жінок у Східній Європі.

В 2007 році в місті Дрогобич була руйнівно розкритикована та закрита виставка Гриці Ерде, яка в своєму проєкті «Самки й яєцкладки» намагалася представити жіночі тіла в реалістичному, позбавленому гламурних прикрашань світлі: втомленими й деформованими під впливом репродуктивних процесів і праці.

Деякі відголоски феміністичного спрямування або конкретне апелювання до теми можна знайти в роботах художниць Валерії Трубіної, Марії Шубіної, Влади Ралко, Алевтини Кахідзе, Лесі Хоменко, Аліни Копиці, Євгенії Білорусець, Анни Звягінцевої, Марії Куликівської, Марії Кудрі та інших.

Одним із прикладів феміністично спрямованого твору художника з українського контексту можна назвати роботу Еля Парвулеску «Спільнота Ліліт» (2015), що експонувалася 2015 року на виставці «Сьогодні ми не зустрінемося» в Closer.

Помітно, що зазначена тема турбує переважно саме жінок, якими й освітлюється. Серед проєктів художників-чоловіків важко знайти твори, присвячені цій проблемі, а саме місцю жінки в мистецтві, соціумі та культурі загалом. Варто відзначити, що тема гендерних меншин та гомосексуальності зачіпає творчі інтереси художника Анатолія Белова, однак, як і в ситуації з жінками-художницями, ця проблематика несе особистий характер. Дуже вагомим для розуміння стану соціальної картини є факт, що його відео на вищезазначену тему під назвою «Секс, лікарське, рок-н-ролл» отримало приз глядацьких симпатій премії PinchukArtCentre в 2013 році. Це ілюструє парадоксально толерантні настрої відвідувачів арт-центру.

Щодо відеоарту, варто відзначити одну з найяскравіших робіт цієї категорії — відео, створене художницею Оксаною Чепелик спільно з письменницею Оксаною Забужко «Хроніки від Фортінбраса». На відео перед глядачем постає жінка — не в образі красивої натхненниці чи матері, а в образі оголеної жертви.

Оголене тіло героїні Чепелик позбавлене класичних, еротизованих контекстів, вона уособлює

собою подвійний смисл: образ жінки, що зазнає тортур від патріархального суспільства та піддається насиллю, адже в відео над нею знущаються двоє чоловіків, та водночас — образ Батьківщини в її пострадянських реаліях — виснаженої, тортурованої, загубленої.

Ще одним яскравим прикладом висловлювання на цю тему в жанрі відеоарту стала виставка «Материнство», яку влаштувала в березні 2015 року Оксана Брюховецька. Експозиція продемонструвала, як феміністичні ідеї штовхають до усвідомлення того, що велика кількість проблем, які визначаються як особисті, насправді є віддзеркаленням актуального суспільного досвіду. Оксана Брюховецька вважає, що в Україні та сусідніх країнах існує суспільний тиск на жінок щодо необхідності народження дитини. Жінка, що відмовляється від материнства, часто стигматизується як неповноцінна. Разом з тим жінки змушені часто залишатися зі своїми репродуктивними проблемами наодинці. Слабка підтримка держави й непропорційний розподіл обов'язків по догляду в сім'ях призводить до того, що жінка, занурена в материнство, часто стає виключеною з суспільного життя й частково втрачає можливість розвиватися професійно [6].

Художниці Аліна Якубенко і Ксенія Гнилицька зробили для виставки відеороботу Life-time game, у якій материнство й домоводство (які часто супроводжують одне одного в житті жінки) представлені як тема комп'ютерної гри. Жінки, що знялися у відео, — художниці, які змушені певний період свого життя займатися не творчістю, а доглядом за дітьми та домашньою працею. Ми бачимо завдання, які стоять перед ними (готування, прибирання, шопінг, прогулянка, прання тощо), і бонуси, які вони начебто отримують, правильно і вчасно виконавши його. Проте бонуси залишаються віртуальними, а не реальними, а гра продовжується по колу щодня, знову і знову.

Очевидним є те, що теми, які стосуються жіночої фізіології, як, наприклад, менструація чи пологи, є табуованими. Цю тему в своїх роботах висвітлює художниця Аліна Кейтман.

Так, у відео «Щоденні рекорди» (2015), що було представлено на виставці «Що в мені є від жінки?», у героїні ролика, Аліни Клейтман, з рота повільно висувається величезний язик, що нагадує жіночі пологи і руйнує клішований та разом з тим недосяжний образ чаруючої, звабливої, недосяжної жіночої сутності.

Феміністична рефлексія постає не лише через образ жертви, з точки зору гендерної нерівності, хоча такий підхід і є вельми поширеним, через запит на соціальну проблематику, актуальну для сьогодення нашої країни. Одна з останніх робіт Марії Куликівської демонструє автоагресію і своєрідне самоствердження через саморуйнування, спричинене зовнішніми чинниками, які диктує війна: художниця під час перформансу *Happy birthday* (2015) в британській галереї Saatchi постала перед глядачем, розбиваючи молотком мильні зліпки власного тіла. Твір втілював реакцію авторки на травму від розстрілу її художніх робіт бойовиками під час захоплення мистецького центру «Ізоляція» в Донецьку.

Серед перформансів, що стосуються зазначеної теми, варто згадати яскраві роботи Алевтини Кахідзе «Очі мого чоловіка як у Жанни Самарі» (2003) та «Перформанс тільки для чоловіків» (2006), перформанс Марії Куликівської «Квіти демократії» (2015), що мав неоднозначну оцінку суспільства та мистецької спільноти, ряд перформансів групи *Femen* (2010), що був своєрідною реакцією на проект Сергія Браткова «Батьківщина», представлений в *PinchukArtCentre*.

Особливої уваги заслуговує перформанс «Святковий стіл» (2013) Лесі Хоменко, під час якого художниця стояла в білій сукні, котра продовжувалася у скатертину, якою був накритий стіл з їжею, що пропонувалася глядачам до куштування. Жіноча постать тут виглядала заложницею, «кухонною рабинею», невіддільною від функції обслу-

говування. Підтекст перформансу в тому, що героїні Хоменко можна було б зробити лише один крок, аби зруйнувати в знак протесту святковий порядок на столі, але вона так і не наважується це зробити, її постать статична, що підкреслює сталий стан речей, рутинний та часом знецінений труд жінки.

В 2012 році ініціатива «Феміністична офензива» у співпраці із «Центром візуальної культури» створили мистецький проект «Жіночий цех», до якого були залучені сучасні художниці із соціальною чутливістю, близькою до теми гендерної емансипації. Результатом дводенних воркшопів стала виставка, що була присвячена темі тілесності в українському суспільстві. Виставка була цензурована тодішнім ректором НАУКМА Сергієм Квітом і закрита, така ж доля чекала й вищезгаданий проект, який було звинувачено у «порнографічності», що викликало протест громадськості. Адміністрація закрила центр, а «Феміністична офензива» офіційно припинила свою діяльність в 2014 році, проіснувавши 3 роки.

Описані ініціативи та проекти — лише мізерна частина творчої рефлексії на тему гендерної рівності та образу жінки у сучасному візуальному мистецтві України. Тема є складною не лише для розуміння та якісної комунікації з аудиторією, але й для культури загалом, адже соціальні теми у мистецтві зазвичай не є монетизованими та пов'язаними з комерційним замовленням.

Таке мистецтво ініціюється переважно особистою соціальною позицією художників, громадськими та мистецькими організаціями та спонсорується грантами, що в реаліях нашої країни є дуже складним та поки мало розгорненим процесом. Хоча яскраві та переважно поки цензуровані художні твори на болючі соціальні теми здатні по-справжньому вплинути на суспільство та змінити наше майбутнє.

Література

1. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ: Основи, 2018. 256 с.
2. Марценюк Т. Чому не варто боятися фемінізму. Київ: Комора, 2018. 328 с.
3. Усманова А. Женщины и искусство: Политики репрезентации // Гендерные исследования: уч. пособие. ХЦГИ СПб.: Алетейя, 2001. 492 с.
4. Zlobina T. Masquerading as Womanlines. Female Subjectivity in Ukrainian Contemporary Art. New Imaginaries: Youthful Reinvention of Ukraine's Cultural Paradigm. New York, 2015.
5. Офіційний сайт Pinchuk Art Centre. URL: <http://new.pinchukartcentre.org/> (дата звернення: 27.09.2019).
6. Брюховецька О. Образ жертви і емансипація. Нарис про українську арт-сцену і фемінізм // Prostory: сайт. URL: <http://prostory.net.ua/ua/krytyka/139-obraz-zhertvy-i-emansypatsiia-narys-pro-ukrainsku-art-stsenu-i-feminizm> (дата звернення: 27.09.2019).

References

1. Marcenyuk T. Gender dlya vsix. Vy'kly'k stereoty'pam. Ky'yiv: Osnovy', 2018. 256 s.
2. Marcenyuk T. Chomu ne varto boyaty'sya feminizmu. Ky'yiv: Komora, 2018. 328 s.
3. Usmanova A. Zhenschiny i iskusstvo: Politiki reprezentatsii // Gendernye issledovaniya: uch. posobie. HTsGI SPb.: Aleteyya, 2001. 492 s.
4. Tamara Zlobina. Masquerading as Womanlines. Female Subjectivity in Ukrainian Contemporary Art // New Imaginaries: Youthful Reinvention of Ukraine's Cultural Paradigm. New York, 2015.
5. Website PinchukArtCenter. URL: <http://new.pinchukartcentre.org/> (last accessed: 18/10/2019).
6. Bryukhovecz'ka O. Obraz zhertvy' i emansy'paciya. Nary's pro ukrayins'ku art-scenu i feminizm // Prostory: sajт. URL: <http://prostory.net.ua/ua/krytyka/139-obraz-zhertvy-i-emansypatsiia-narys-pro-ukrainsku-art-stsenu-i-feminizm> (last accessed: 27.09.2019).

Мельник Т. В. Образ женщины в современном визуальном искусстве Украины

Аннотация. Статья посвящена теме освещения образа женщины в изобразительном искусстве Украины периода независимости. На основе анализа и систематизации научных источников и исследования архивных музейных баз описана специфика женской образности в различных видах искусства (видеоарт, живопись, перформативные практики), а также состояние процессов, связанных с развитием и стагнацией феминистически направленного искусства в Украине

Ключевые слова: образ женщины, феминизм, изобразительное искусство, независимая Украина, видео-арт, перформанс, живопись.

Melnyk T. V. The figure of a woman in contemporary visual art of Ukraine

Abstract. The article is devoted to the topic of illumination of the image of women in the fine arts of Ukraine during the period of independence. On the basis of analysis and systematization of scientific sources and research of archival museum bases, the specificity of the female imagery in various art was described, namely: video art, painting, performative practices, as well as the state of processes related to the development and stagnation of feminist directed art in Ukraine.

Keywords: image of woman, feminism, fine arts, independent Ukraine, video art, performance, painting.